

กลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่

Mechanisms of Enhancing Access to Basic Rights for Stateless Persons in Ban Kaeng Sai Mun, Mae Ai District, Chiang Mai Province

ทิพาภรณ์ เยสุวรรณ์¹, สหัทธยา วิเศษ², ชนกันต์ ปัญญาวีรนสุกุล³ และ เยื้อง ปั่นแห่งเพชร⁴
Tipaporn Yesuwan¹, Sahathaya Wiset², Chonnakan Panyawatthanasakul³
and Yueng Pannengpetch⁴

Received: 05 September 2025; Revised: 01 October 2025; Accepted: 03 October 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจสภาพการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ 2) พัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ 3) สร้างและประเมินกลไกการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ในพื้นที่บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร ร่วมกับวิจัยเชิงปฏิบัติการ เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้แทนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มคนไร้สัญชาติที่มีประสบการณ์และไม่มีประสบการณ์ในการเข้าถึงสิทธิรวมทั้งสิ้นจำนวน 32 คน การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสำรวจการสัมภาษณ์เชิงลึกและเวทีสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแบบอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า 1. กลุ่มคนไร้สัญชาติบ้านแก่งทรายมูล ประสบปัญหาในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน อาทิ สิทธิในการศึกษา การรักษาพยาบาล การเดินทาง และการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเลขประจำตัวประชาชน หรือมีเลขที่ขึ้นต้นด้วย 6 และ 7 ซึ่งอยู่ในสถานะที่กฎหมายยังจำกัดสิทธิ อีกทั้งยังมีอุปสรรคด้านภาษา ความเข้าใจระบบราชการ และการขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับสิทธิของตนเอง ส่งผลให้ไม่สามารถใช้สิทธิได้อย่างเต็มที่ 2. การพัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ เน้นการส่งเสริมบทบาทของชุมชน สนับสนุนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมโดยใช้ภาษาท้องถิ่น และการจัดทำคู่มือความรู้สองภาษา โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนมีความเข้าใจสิทธิของตนมากยิ่งขึ้น และสามารถติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานภาครัฐได้อย่างมั่นใจ 3. การสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริม

^{1 3 4} คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่; Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

² คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา; Faculty of Social Sciences
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus
Corresponding Author, E-mail: rinriwif@hotmail.com

การเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ อาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในชุมชน โดยเฉพาะผู้นำท้องถิ่นและเครือข่ายภาคประชาสังคม กลไกที่ได้รับการพัฒนา ได้แก่ การให้ความรู้เรื่องสิทธิขั้นพื้นฐาน การสนับสนุนกระบวนการพิสูจน์สถานะบุคคล และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อสะท้อนปัญหาอย่างต่อเนื่อง กลไกดังกล่าวช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจด้านสิทธิ ลดความกลัวในการติดต่อกับหน่วยงานรัฐ และเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างชุมชนกับภาครัฐ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึงสิทธิ และยังสามารถพัฒนาไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย ในการส่งเสริมสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติในพื้นที่อื่นได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ; กลไกการเข้าถึงสิทธิ; กลุ่มคนไร้สัญชาติ; สิทธิขั้นพื้นฐาน

Abstract

This research article aims to: (1) examine the current conditions regarding stateless persons' access to basic rights, (2) develop a model that promotes such access, and (3) construct and evaluate mechanisms that facilitate the exercise of rights among stateless persons in Kaeng Sai Mool Village, Mae Ai District, Chiang Mai Province. The study employed a qualitative research design, combining documentary analysis with participatory action research. Data collection instruments included semi-structured interviews and focus group discussion guides. The key informants consisted of 32 participants: community leaders, representatives from government and private sectors, and both experienced and inexperienced stateless persons in navigating access to rights. Data were gathered through field observation, in-depth interviews, and group discussions, and subsequently analyzed using inductive content analysis.

The findings revealed three critical insights. First, stateless persons in Kaeng Sai Mool Village face significant barriers in accessing fundamental rights particularly in education, healthcare, mobility, and employment. Individuals without national identification numbers, or those with IDs beginning with digits "6" and "7," remain legally restricted, with additional challenges arising from language barriers, limited understanding of bureaucratic processes, and insufficient awareness of their entitlements. Second, the development of an access model emphasized empowering community roles, providing training through local languages, and producing bilingual knowledge handbooks, with strong involvement of community leaders. These measures enhanced community members' awareness of their rights and their confidence in engaging with government agencies. Third, the creation of effective mechanisms relied on multi-sectoral participation, particularly from local

leadership and civil society networks. The developed mechanisms included rights education, support for legal verification of personal status, and continuous dialogue platforms for problem-sharing. Such mechanisms fostered knowledge and confidence, reduced fear in interacting with state authorities, and strengthened trust between communities and government institutions. Ultimately, these outcomes highlight essential factors for sustainable access to rights and can inform future policy recommendations for promoting the rights of stateless persons in other regions.

Keywords: Integrated Participation; Access-to-rights Mechanisms; Stateless Persons; Basic Rights

บทนำ

สิทธิมนุษยชนเป็นหลักการพื้นฐานที่ยึดโยงกับความเป็นมนุษย์ โดยถือว่าทุกคนมีสิทธิในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีเสรีภาพ และเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตาม เสน่ห์จามริก (2542) สิทธิมนุษยชนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ได้แก่ สิทธิขั้นพื้นฐานที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เช่น สิทธิในชีวิต เสรีภาพในการแสดงออก และสิทธิทางศาสนา และสิทธิที่ต้องได้รับการรับรองโดยรัฐ เช่น สิทธิในสัญชาติ การศึกษา การประกอบอาชีพ และบริการสาธารณสุข การที่บุคคลใดขาดการรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานจากรัฐ ถือเป็นการละเมิดหลักการสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในกรณีของคนไร้สัญชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกมองข้ามจากระบบกฎหมายและสังคม (ชานาญจันทร์เรือง, 2550)

ในประเทศไทย ปัญหาคนไร้สัญชาติยังคงเป็นความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง ปัจจุบันมีบุคคลไร้สัญชาติมากถึง 991,425 คน โดยเกือบหนึ่งในสี่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ UNHCR (2565) ข้อมูลจากคณะกรรมการการพัฒนาสังคมฯ ระบุว่า ในช่วงเดือนมกราคม - มิถุนายน 2566 สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง สามารถให้สัญชาติแก่บุคคลไร้สถานะได้เพียง 7,016 คน จากจำนวนผู้ยื่นขอ 483,383 คน คิดเป็นเพียงร้อยละ 1.45 เท่านั้น สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของระบบทั้งในระดับบุคลากร งบประมาณ และขั้นตอนทางกฎหมายที่ซับซ้อนและล่าช้า (คณะกรรมการฯ, 2567) พื้นที่อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะหมู่บ้านแก่งทรายมูล เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีประชากรไร้สัญชาติหนาแน่น ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น อาข่า มูเซอ และลาหู่ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาหลายชั่วอายุคน แต่ไม่ได้รับการจดทะเบียนอย่างถูกต้อง สาเหตุหลักมาจากการตกหล่นในการสำรวจทะเบียนราษฎร การไม่มีเอกสารแสดงตน หรือการขึ้นทะเบียนผิดกลุ่มจากความไม่รู้สถานะของตนเอง ส่งผลให้บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรได้รับ เช่น สิทธิในการศึกษา ทุนการศึกษา การรักษาพยาบาล และการประกอบอาชีพ (นฤมล อรุโณทัย, 2561) แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายสนับสนุน เช่น การตรวจสอบพันธุ์กรรม การแปลงสัญชาติ และการขอสัญชาติไทยตามมาตรา 7 ทวิ แต่ประชาชนจำนวนมากยัง

ไม่สามารถเข้าถึงได้ เนื่องจากอุปสรรคด้านภาษา การขาดข้อมูล ความไม่เข้าใจระบบราชการ หรือแม้กระทั่งรัฐสิทธิของตนแต่ไม่รู้วิธีเริ่มดำเนินการ (ชนกันต์ ปัญญาวันสกุล, 2565)

จากปัญหาข้างต้น จึงมีความจำเป็นในการศึกษารูปแบบการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดกลไกที่ส่งเสริมความเข้าใจในสิทธิ การเข้าถึงบริการ และการมีส่วนร่วมกับภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการสำรวจสถานการณ์จริงของกลุ่มคนไร้สัญชาติ พัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิ และสร้างกลไกที่ยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาในเชิงพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาสังคมอย่างเป็นธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจสภาพการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อสร้างและประเมินกลไกการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ในพื้นที่บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนารูปแบบกลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติบ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่

2. เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย

2.1 แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ในประเด็น ประวัติศาสตร์และการเข้ามาปัญหาในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติบ้านแก่งทรายมูล แนวทางในการพัฒนาสร้างรูปแบบกลไกเพื่อการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติบ้านแก่งทรายมูล

2.2 แนวคำถามประกอบการสนทนากลุ่ม ในประเด็นรูปแบบและกลไกในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติบ้านแก่งทรายมูล โดยการมีส่วนร่วมระหว่าง นักวิจัย และชุมชน

2.3 ชุดปฏิบัติการ ในการออกแบบกลไกในการเข้าถึงสิทธิ โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ในหมู่บ้านแก่งทรายมูล ประกอบด้วย ชุดความรู้ของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ประกอบด้วย ความรู้ด้านการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ด้านเอกสาร ด้านบุคคล ด้านวิธีการ และด้านกฎหมาย และชุดองค์ความรู้การเข้าถึงสิทธิ ในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 32 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ประกอบด้วย กลุ่มคนไร้สัญชาติที่มีประสบการณ์ในการเข้าถึงสิทธิ กลุ่มที่ยังไม่สามารถเข้าถึงสิทธิ และผู้นำชุมชน เพื่อสัมภาษณ์ในประเด็นสภาพปัญหาในการเข้าถึงสิทธิ

กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย กลุ่มคนไร้สัญชาติ ผู้นำชุมชน ผู้แทนจากภาครัฐ ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสนทนากลุ่มในประเด็นการพัฒนาออกแบบกลไกการเข้าถึงสิทธิ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การสำรวจสภาพปัญหาในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ โดยการสำรวจความคิดเห็นและความต้องการของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและกลุ่มชุมชนคนไร้สัญชาติ โดยศึกษาข้อมูลประวัติการเข้ามาในประเทศไทย บริบทเชิงชุมชน สังคมวัฒนธรรมและความต้องการตลอดจนปัญหาในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ

4.2 การออกแบบพัฒนาชุดความรู้รูปแบบการเข้าถึงสิทธิ โดยนำระดับความเห็นและความต้องการของกลุ่มคนไร้สัญชาติมาสร้างเป็นรูปแบบที่เหมาะสม ซึ่งจะมีทั้งภาษาไทยและภาษาท้องถิ่น

4.3 จัดเสวนากลุ่มร่วมเพื่อประเมินรูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการด้านกฎหมาย โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา เพื่อสร้างกลไกในการเข้าถึงสิทธิให้แก่กลุ่มคนไร้สัญชาติ

4.4 การสร้างและการประเมินกลไกในการเข้าถึงสิทธิ โดยการจัดเวทีเสวนา และนำรูปแบบที่ผ่านการพัฒนาออกแบบ มาร่วมกันสร้างประเมินกลไกในการเข้าถึงสิทธิอย่างมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ ทั้งผู้นำชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการด้านกฎหมาย และนำเข้าสู่งิจกรรมเพื่อการปฏิบัติ ตลอดจนจัดเวทีอีกครั้งเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประเมินกลไกที่สร้างขึ้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สภาพการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กลุ่มคนไร้สัญชาติในบ้านแก่งทรายมูล ตำบลท่าดอน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า และตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน โดยมีทั้งกลุ่มคนติดแผ่นดิน และคนตกหล่นที่ขาดเอกสารทะเบียนราษฎร ส่งผลให้ไม่สามารถพิสูจน์สถานะบุคคลและไม่ได้รับสัญชาติไทย ปัญหาหลักในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ประกอบด้วย

1) ปัญหาเอกสารและสถานะทางกฎหมาย เช่น การขาดสูติบัตร บัตรประชาชน หรือเอกสารรับรองถิ่นพำนัก ชุมชนบ้านแก่งทรายมูลเป็นชุมชนชายแดนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ซึ่งมีประวัติการอพยพเข้ามาในประเทศไทยมายาวนาน แต่การอพยพส่วนใหญ่ไม่ได้ผ่านกระบวนการทางกฎหมาย และไม่มีเอกสารรับรองสถานะจากทาง

ราชการ ส่งผลให้ชาวบ้านจำนวนมากยังไม่มีสถานะเป็นพลเมืองไทยอย่างสมบูรณ์ และไม่สามารถเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ตามที่กฎหมายไทยกำหนด

“พ่อแม่ผมอพยพเข้ามาอยู่ที่นี่ตั้งแต่ผมยังเล็ก แต่ไม่มีเอกสารอะไรเลย พอถึงเวลาผมโต ก็ไม่มีสูติบัตร ไม่มีทะเบียนบ้าน จะไปเรียนก็ต้องให้ครูช่วยทำเรื่องพิเศษ” (เอ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2568)

2) ปัญหาด้านความรู้และการสื่อสาร ที่เกิดจากอุปสรรคทางภาษา ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับสิทธิ และการขาดข้อมูลที่เข้าถึงได้ หลายครอบครัวยังไม่มีสัญชาติไทย และไม่เข้าใจสิทธิของตนเองควรได้รับตามกฎหมาย หลายคนไม่รู้ว่ตนสามารถยื่นเรื่องขอพิสูจน์สถานะบุคคลหรือขอสัญชาติได้ ไม่เข้าใจขั้นตอน เอกสารที่ต้องใช้ หรือหน่วยงานที่ต้องไปติดต่อ นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเรื่องภาษา เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยใหญ่ แต่เอกสารและการสื่อสารจากภาครัฐใช้ภาษาไทยทั้งหมด ทำให้บางคนไม่เข้าใจเนื้อหา และไม่สามารถดำเนินเรื่องได้ด้วยตนเอง บางครั้งอาจต้องพึ่งพาคนอื่นแปลให้ หรือได้รับข้อมูลผิดพลาดจากการบอกเล่ากันเอง

“ผมอ่านหนังสือไทยไม่ออก เจ้าหน้าที่เอาใบแบบฟอร์มมาให้เซ็น ผมไม่รู้ว่าจะเขียนอะไร ต้องให้ลูกแปลให้ก่อน แล้วบางทีเขาเองก็ไม่แน่ใจว่าความหมายถูกไหม” (บี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2568)

3) ปัญหาด้านขั้นตอนราชการที่ซับซ้อน ขาดกลไกกลางในการประสานงาน และมีภาระค่าใช้จ่ายสูงในการพิสูจน์ตัวตน เช่น การตรวจ DNA ถึงแม้ว่าในทางกฎหมายและนโยบายจะเปิดโอกาสให้คนไร้สัญชาติได้เข้าถึงสิทธิพื้นฐานบางอย่าง และมีช่องทางขอสัญชาติไทย แต่กระบวนการทุกขั้นตอนกลับซับซ้อนและใช้เวลานาน คนในชุมชนบ้านแก่งทรายมูลส่วนใหญ่ ไม่มีเอกสารสำคัญอย่างสูติบัตร ใบรับรองการเกิด หรือหลักฐานยืนยันการอยู่อาศัย จึงไม่รู้ว่าจะขอเอกสารจากที่ไหน หรือจะเริ่มต้นอย่างไร

“ผมไม่มีใบเกิด ตอนเกิดก็ไม่ได้ไปโรงพยาบาล หมอตำแยที่ทำคลอดก็เสียไปแล้ว จะหาพยานก็ยาก คนที่รู้เรื่องตอนนั้นก็ไม่ได้อยู่ที่นั่นแล้ว” (ซี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2568)

4) ปัญหาความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม คนไร้สัญชาติในพื้นที่ส่วนมากทำงานในภาคการเกษตร เช่น ทำไร่ ทำนา รับจ้างทั่วไป โดยมีรายได้ไม่แน่นอน ขาดหลักประกันในการจ้างงาน และไม่มีสิทธิได้รับสวัสดิการแรงงาน เช่น ประกันสังคม หรือการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน ข้อจำกัดด้านสถานะทางกฎหมายยังทำให้หลายคนไม่สามารถเดินทางไปทำงานในพื้นที่อื่น หรือสมัครงานกับนายจ้างในระบบได้อย่างถูกต้อง เพราะไม่มีเอกสาร เช่น ใบอนุญาตทำงาน หรือบัตรแรงงาน ส่งผลให้เกิดปัญหาในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงในชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน

“ผมเคยมีคนในเมืองชวนไปทำงานก่อสร้าง ค่าแรงดีมาก แต่เขาขอให้ผม
ใบอนุญาตทำงาน ผมไม่มีเลยไปไม่ได้ สุดท้ายก็ต้องทำไร่ในหมู่บ้านต่อ
ทั้งที่รายได้้น้อยมาก” (ดี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2568)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การพัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่ง
ทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ มีกระบวนการพัฒนา ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 เวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยเชิญตัวแทนจาก
หลากหลายภาคส่วน ทั้งผู้นำชุมชน ผู้ไร้สถานะทางทะเบียน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ และนักวิชาการ
มาร่วมกันวิเคราะห์อุปสรรค และแนวทางพัฒนาการเข้าถึงสิทธิที่เป็นไปได้จริง

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบกลไกการเข้าถึงสิทธิ เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลจากเวที
เสวนาและการพูดคุยกับผู้นำชุมชน เพื่อออกแบบชุดความรู้และแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับปัญหา
และความต้องการของคนในพื้นที่ โดยเน้นเนื้อหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของบุคคลไร้
สัญชาติ ประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) กลไกในการพิสูจน์หลักฐานยืนยันการให้สิทธิ
ซึ่งมุ่งเน้นการรวบรวมเอกสารและพยานจากชุมชนเพื่อยืนยันตัวตนและสถานะทางทะเบียนของผู้ถือ
บัตรเลข 6 และ 7 เพื่อเปลี่ยนเป็นเลข 8 อันเป็นการยกระดับการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน 2) กลไก
ตามหลักปณิญาสากลด้านสิทธิมนุษยชน ที่ย้ำว่าทุกคนมีสิทธิในฐานะมนุษย์โดยไม่ขึ้นกับสถานะ
ทางกฎหมาย ผ่านการสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันในชุมชนและผลักดันให้หน่วยงานรัฐไม่เลือกปฏิบัติ และ
3) กลไกแนวทางการกำหนดสถานการณ์ให้สิทธิ ซึ่งเปิดทางให้ใช้ข้อมูลจากบริบทชีวิตจริง เช่น การ
อยู่อาศัย การศึกษา และการรับรองจากผู้นำชุมชน เพื่อสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมให้รัฐสามารถให้
สิทธิได้อย่างยืดหยุ่นและเป็นธรรมตามหลักมนุษยธรรม

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาและทดลองใช้กลไกในพื้นที่จัดกิจกรรมอบรม เวทีเสวนาย่อย
และกิจกรรมให้ความรู้ที่ใช้ภาษาท้องถิ่นหรือภาษาที่ชาวบ้านคุ้นเคย หลังจากนั้นได้พัฒนามาเป็น
คู่มือสองภาษา (ไทย-ไทใหญ่) เป็นอีกหนึ่งแนวทางสำคัญในการส่งเสริมให้กลุ่มคนไร้สัญชาติ
โดยเฉพาะในชุมชนบ้านแก่งทรายมูล เข้าถึงข้อมูลสิทธิขั้นพื้นฐานและขั้นตอนทางกฎหมายได้อย่าง
เข้าใจง่ายและเป็นรูปธรรม โดยคู่มือฉบับนี้ออกแบบให้ใช้ภาษาไทยควบคู่กับภาษาไทใหญ่ในทุกหน้า
พร้อมภาพประกอบ ตารางสรุปขั้นตอน และแผนผัง (Flowchart) ที่ชัดเจน ครอบคลุมเนื้อหา
เกี่ยวกับสถานะบุคคล การใช้เอกสารราชการ การพิสูจน์สิทธิ และสิทธิต่าง ๆ ที่เข้าถึงได้ เช่น
การศึกษา การรักษาพยาบาล และการทำงาน นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างแบบฟอร์มราชการและ
ใบรับรองที่ใช้แทนเอกสารกรณีสูญหาย พร้อมคำศัพท์ทางกฎหมายที่จำเป็น โดยกระบวนการจัดทำ
เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และล่ามไทใหญ่ เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกับ
บริบทจริงและลดอุปสรรคด้านภาษา ทั้งนี้ คู่มือดังกล่าวไม่เพียงเป็นเครื่องมือสื่อสาร แต่ยังเป็นสื่อ
สร้างความรู้ที่ยั่งยืนในระดับครัวเรือน สนับสนุนให้ประชาชนรู้เท่าทันสิทธิของตน ดำเนินการตาม
ขั้นตอนทางกฎหมายได้ถูกต้อง และสามารถอ้างอิงต่อเจ้าหน้าที่รัฐอย่างมั่นใจ

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลกลไก ประเมินว่าชุดความรู้ที่พัฒนาขึ้นสามารถสร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านได้มากน้อยเพียงใด ใช้ได้จริงหรือไม่ มีจุดใดที่ควรปรับปรุง เพื่อให้สามารถนำไปขยายผลใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายกันได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การสร้างและประเมินกลไกการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ มุ่งเน้นการพัฒนากลไกแบบมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ชายแดน ประกอบด้วย 1) การจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานในระดับชุมชนที่มีบทบาทสนับสนุนการเข้าถึงสิทธิและการยื่นคำร้องอย่างถูกต้อง ผ่านการให้คำปรึกษา ตรวจเอกสาร และประสานงานกับภาครัฐ 2) การพัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลจากหลายหน่วยงาน พร้อมระบบติดตามสถานะรายการที่ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ และ 3) ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง เช่น การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือด้านสถานะบุคคล การใช้พยานบุคคลท้องถิ่นในการพิสูจน์สถานะ การจัดอบรมและผลิตสื่อสองภาษา และการจัดเวทีประจำปีเพื่อสะท้อนปัญหาจากพื้นที่จริง โดยทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างระบบการคุ้มครองสิทธิที่เป็นธรรม ครอบคลุม และยั่งยืน รายละเอียดตามตารางการสรุปปัญหา แนวทางการแก้ไข และผลลัพธ์

ปัญหา	รายละเอียดปัญหา	แนวทางการแก้ไข	ผลลัพธ์/ผลที่เกิดขึ้น
1. เอกสาร/สถานะทางกฎหมาย	ขาดสูติบัตร, ทะเบียนบ้าน, เอกสารถิ่นพำนัก	พิสูจน์ตัวตนผ่านพยานบุคคล, เอกสารชุมชน, ตรวจ DNA	บางรายได้รับการเปลี่ยนสถานะเลขบัตร (จากเลข 6 หรือ 7 เป็นเลข 8)
2. ความรู้/ ภาษา/ การสื่อสาร	ไม่เข้าใจกฎหมาย, ขั้นตอนขอสัญชาติ, ภาษาไทยไม่คล่อง	จัดอบรม, คู่มือสองภาษา (ไทย-ไทใหญ่), มีล่ามไทใหญ่ช่วยเหลือ	เพิ่มความเข้าใจในสิทธิและขั้นตอนทางกฎหมาย
3. ขั้นตอนราชการ	ซับซ้อน, ใช้เวลานาน, ค่าใช้จ่ายสูง	กลไกชุมชนช่วยประสานงาน, คณะกรรมการชุมชน, ศูนย์ช่วยเหลือสถานะบุคคล	ลดภาระขั้นตอน, ช่วยเหลือการยื่นเรื่องได้ตรงจุด
4. ปัญหาเศรษฐกิจ/ การงาน	รายได้น้อย, ไม่มีใบอนุญาตทำงาน	ให้คำปรึกษาการขึ้นทะเบียนแรงงาน, ประสานงานนายจ้าง	เข้าถึงงานที่มั่นคงมากขึ้น

ตารางที่ 1 สรุปปัญหา แนวทางการแก้ไข และผลลัพธ์

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กลุ่มคนไร้สัญชาติในบ้านแก่งทรายมูล ส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศเมียนมา มีทั้งกลุ่มคนติดแผ่นดินและคนตกหล่นที่ขาดเอกสารทะเบียนราษฎร ส่งผลให้ไม่สามารถพิสูจน์สถานะบุคคลและไม่ได้รับสัญชาติไทย สอดคล้องกับการศึกษาของ อัสสุวรรณ เปาะหะ (2560) ศึกษาปัญหาการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาของคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติใน

จังหวัดเชียงราย พบว่า ปัญหาในการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาของคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ เกิดจากปัจจัยที่เกิดจากตัวบุคคลต่อเรื่องทัศนคติการเข้าไม่ถึงแหล่งทุนทางการศึกษา และข้อจำกัดในเรื่องการเดินทาง และปัจจัยสภาพแวดล้อมในชุมชนและบริบทชุมชน การที่เป็นหมู่บ้านตามแนวชายแดน และการไม่ได้ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาแม่ ส่งผลให้เกิดปัญหาในกระบวนการเรียนรู้ ส่วนปัญหาหลักในการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ ได้แก่ ปัญหาเอกสารและสถานะทางกฎหมาย ปัญหาด้านความรู้และการสื่อสารที่เกิดจากอุปสรรคทางภาษา ปัญหาด้านขั้นตอนราชการที่ซับซ้อน ขาดกลไกกลางในการประสานงาน และมีภาระค่าใช้จ่ายสูงในการพิสูจน์ตัวตน ปัญหาความเปราะบางทางเศรษฐกิจและสังคม มีรายได้ไม่แน่นอน ขาดหลักประกันในการจ้างงาน และไม่มีสิทธิได้รับสวัสดิการแรงงาน สอดคล้องกับวิไลลักษณ์ ไกรลาส (2559) ศึกษากระบวนการการเรียนรู้ขานิติศาสตร์ผ่านกระบวนการการจัดกิจกรรมนักศึกษา: กรณีศึกษาปัญหาคนไร้สัญชาติในจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าความไร้สัญชาตินั้นเกิดจากความไม่รู้หนังสือหรือไม่รู้กฎหมาย และการขาดหลักฐานทั้งข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายในการแสดงตนว่า เป็นบุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทยและมีจุดเกาะเกี่ยวกับราชอาณาจักรไทย ชี้ว่าสาเหตุของความไร้สัญชาติมาจากการขาดความรู้ด้านกฎหมายและหลักฐานพิสูจน์ตัวตนอย่างเป็นระบบ ดังนั้น สภาพปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงช่องว่างของระบบราชการและนโยบายที่ยังไม่ตอบโจทย์ความเป็นจริงของชุมชนชายแดน ทำให้คนไร้สัญชาติจำนวนมากไม่ได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียม

2. การพัฒนารูปแบบการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล พบว่าเป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างกลไกที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม วิถีชีวิต และภาษาของชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ ซึ่งกระบวนการนี้ประกอบด้วย 3 ระยะหลัก ซึ่งอธิบายได้ดังนี้ การพัฒนากลไกการพิสูจน์หลักฐานโดยอาศัยพยานบุคคลและการรับรองจากชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พุกษา เครือแสง (2566) ที่พบว่าปัญหาหลักในการพิสูจน์สถานะบุคคลในพื้นที่คือการขาดหลักฐานและพยานที่น่าเชื่อถือ ทำให้นายทะเบียนไม่สามารถรับรองสัญชาติได้ตามกฎหมาย และเสนอว่าควรมีคณะกรรมการเฉพาะที่ได้รับอำนาจจากกรมที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาและพิสูจน์สถานะบุคคลในพื้นที่ เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นและความเหมาะสมในการแก้ไขปัญหา กลไกที่ตั้งอยู่บนหลักสิทธิมนุษยชนสากล ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วีรวัฒน์ อิศรานุวรรณ (2560) ที่เน้นย้ำว่าการแก้ไขปัญหาคนไร้สัญชาติต้องยึดหลักสิทธิมนุษยชนเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะสิทธิในการมีสัญชาติ สิทธิในการศึกษา และสิทธิในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานที่ทุกคนควรได้รับโดยไม่คำนึงถึงสถานะทางกฎหมาย นอกจากนี้ยังพบว่าการละเมิดสิทธิเหล่านี้เกิดขึ้นเนื่องจากนโยบายรัฐที่มีช่องว่างและความลำเอียงทางชาติพันธุ์ รวมถึงการขาดความร่วมมืออย่างจริงจังระหว่างหน่วยงานรัฐ และการใช้สถานการณ์ชีวิตจริงและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพิสูจน์ตัวตน เช่น การที่เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และการได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อัสสุวรรณ เปะหะ (2560) ที่ชี้ว่าปัญหาการเข้าถึงสิทธิของคนไร้สัญชาติ มักเกิดจากอุปสรรคทางภาษาและบริบททางวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยข้อจำกัดในชุมชนตามแนวชายแดน นอกจากนี้ยังต้อง

ขยายโอกาสทางการศึกษาและจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และยังมีข้อเสนอแนะจาก สุโรนี สายบุญ (2563) ที่เห็นว่า ภาครัฐและเจ้าหน้าที่ควรมีมาตรการช่วยเหลือคนไร้สัญชาติอย่างชัดเจนในเรื่อง การขอสัญชาติ การศึกษา และการรักษาพยาบาล เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้ ส่วนการขาดความรู้ทางกฎหมายและการสื่อสารที่เหมาะสม สอดคล้องกับการศึกษาของ วิไลลักษณ์ ไกรลาส (2559) ที่ชี้ว่า ความไร้สัญชาติส่วนหนึ่งมาจากความไม่รู้หนังสือและกฎหมาย รวมถึงการขาดหลักฐานในการแสดงสถานะบุคคลในราชอาณาจักรไทย สรุปโดยรวมการพัฒนาแบบการเข้าถึงสิทธินี้ จึงต้องคำนึงถึงบริบทท้องถิ่น วัฒนธรรม และภาษา พร้อมทั้งสร้างกลไกที่มีความยืดหยุ่นและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง เพื่อให้กลุ่มคนไร้สัญชาติสามารถเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานได้อย่างเป็นธรรม

3. การสร้างและประเมินกลไกการเข้าถึงสิทธิของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูลพบว่า การจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานในระดับชุมชนที่มีบทบาทสนับสนุนการเข้าถึงสิทธิและการยื่นคำร้องอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักที่หนึ่งในการศึกษาครั้งนี้ สอดคล้องกับแนวทางการทำงานของ เตือนใจ ดีเทศน์ (2566) ที่เน้นถึงความสำคัญของการสร้างผู้นำท้องถิ่นที่สามารถเป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ ที่ได้ทำงานในการสร้างเครือข่ายผู้นำชุมชนที่มีความรู้ด้านกฎหมายและกระบวนการราชการ เพื่อช่วยเหลือคนไร้สัญชาติในการเข้าถึงสิทธิต่างๆ โดยเฉพาะการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเอกสารที่จำเป็น ขั้นตอนการยื่นคำร้อง และการประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมองว่าการมีคณะกรรมการในระดับชุมชนที่ทำงานอย่างเป็นระบบจะช่วยลดภาระของหน่วยงานรัฐและเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา การพัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลจากหลายหน่วยงาน พร้อมระบบติดตามสถานะรายกรณี (Case Tracking) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สองในการศึกษาครั้งนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ ศิวนุช สร้อยทอง (2562) ที่เสนอให้มีการเชื่อมโยงฐานข้อมูลระหว่างกระทรวงศึกษาธิการกับกระทรวงมหาดไทยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีการเชื่อมฐานข้อมูลเหล่านี้ตั้งแต่ปี 2558 แต่ในทางปฏิบัติยังมีปัญหาการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างหน่วยงาน การมีระบบติดตามสถานะรายกรณีที่ครอบคลุมและโปร่งใส จะช่วยให้ผู้ที่มีปัญหาสามารถทราบความคืบหน้าของเรื่องของตน และหน่วยงานสามารถประสานงานกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้พยานบุคคลท้องถิ่นในการพิสูจน์สถานะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอเชิงนโยบายในการศึกษาครั้งนี้ สอดคล้องกับ สอดคล้องกับการศึกษาของ ชนกนันต์ ปัญญาวิธนสกุล (2565) ที่พบว่า การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของคนไร้สัญชาติในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ ยังมีข้อจำกัดจากอุปสรรคด้านภาษา การไม่เข้าใจกระบวนการทางกฎหมาย และการขาดข้อมูลในภาษาท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้คนไร้สัญชาติจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้หลักฐานจากชุมชนในการช่วยพิสูจน์ตัวตนของคนไร้สัญชาติ พบว่าในหลายกรณี ผู้ที่ไม่มีเอกสารทางราชการสามารถได้รับการยืนยันตัวตนจากเพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน หรือบุคคลที่รู้จักมานาน การยอมรับพยานบุคคลท้องถิ่นเป็นหลักฐานเสริม จะช่วยให้กระบวนการพิสูจน์สถานะมีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับความเป็นจริงในพื้นที่มากขึ้น การจัดอบรมและผลิตสื่อสองภาษา ซึ่งเป็นอีกหนึ่งข้อเสนอใน

การศึกษาครั้งนี้ เช่นเดียวกับแนวคิดของ วีรวัฒน์ อิศรานุวรรณ (2560) ที่ศึกษาเรื่อง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนไร้สัญชาติและคนไร้รัฐภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 พบว่า แม้รัฐธรรมนูญจะรับรองสิทธิและคุ้มครองศักดิ์ศรีของบุคคลทุกคน แต่ในทางปฏิบัติ คนไร้รัฐและคนไร้สัญชาติมักถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรมภายใต้เงื่อนไขนี้ การจัดทำสื่อสิทธิและกระบวนการทางกฎหมาย ในภาษาท้องถิ่น (เช่น ภาษาไทยใหญ่) พร้อมมีล่ามหรือเจ้าหน้าที่ที่สื่อสารภาษาท้องถิ่นได้ ถือเป็นแนวทางที่ช่วยลดอุปสรรคทางภาษาและเสริมการเข้าถึงสิทธิ ขณะเดียวกัน การจัดเวทีประจำปีให้ชุมชนแสดงปัญหาและความต้องการ จะเป็นกลไกที่ช่วยให้รัฐรับฟังข้อมูลจากภาคพื้นที่โดยตรง และเมื่อรวมกับแนวคิด One Stop Service หรือศูนย์ช่วยเหลือแบบเบ็ดเสร็จ ก็จะช่วยลดความซับซ้อนของขั้นตอนเพิ่มประสิทธิภาพ และลดภาระให้กับผู้เดือดร้อน แนวทางเหล่านี้เป็นการต่อยอดจากแนวคิดของ วีรวัฒน์ อิศรานุวรรณ ที่ชี้ว่าการละเมิดสิทธิของคนไร้รัฐ/ไร้สัญชาติมักเกิดจากช่องว่างเชิงนโยบาย ความลำเอียงชาติพันธุ์ และขาดความร่วมมือที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการออกแบบกลไกที่ให้เสียงชุมชนและคำนึงถึงภาษาท้องถิ่น จึงเป็นอีกแนวทางสำคัญในการสร้างระบบสิทธิที่เป็นธรรมและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง กลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ใหม่ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพ 1 กลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ

จากแผนภาพที่ 1 พบว่า

1. บริบทของปัญหาไร้สัญชาติในพื้นที่ชายแดนมีลักษณะเฉพาะที่ซับซ้อน ทั้งในมิติภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านแก่งทรายมูล ซึ่งเป็นชุมชนของชาวไทยใหญ่ที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน กลุ่มไร้สัญชาติในพื้นที่มีความหลากหลายในแง่สถานะทางกฎหมายและระดับการเข้าถึงสิทธิ โดยพบว่ากลุ่มเปราะบางจำนวนมากตกหล่นจากระบบทะเบียนราษฎร ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานจากรัฐได้อย่างเท่าเทียม

2. การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลสัมพันธ์โดยตรงกับประเภทเลขประจำตัวประชาชน ซึ่งมีบทบาทเป็นเครื่องชี้วัดสถานะทางกฎหมายและโอกาสในการเข้าถึงสิทธิ เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล การเดินทาง และการประกอบอาชีพ กลุ่มที่ถือเลขประจำตัวขึ้นต้นด้วย 6 และ 7 มักเผชิญกับข้อจำกัดจากกฎหมายและระบบราชการ โดยเฉพาะในขั้นตอนที่ต้องใช้เอกสารพิสูจน์ตัวตนหรือยื่นคำร้องต่อเจ้าหน้าที่รัฐ

3. กระบวนการพิสูจน์สถานะบุคคลยังเผชิญกับข้อจำกัดด้านโครงสร้างราชการและการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม แม้ว่ารัฐจะเปิดโอกาสให้ใช้พยานบุคคลหรือหนังสือรับรองจากชุมชน แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าเจ้าหน้าที่หลายรายยังไม่เข้าใจหรือไม่ให้การยอมรับเอกสารดังกล่าว อีกทั้งอุปสรรคด้านภาษาและการขาดสื่อสองภาษาทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเข้าใจ และทั่วถึง ส่งผลให้กระบวนการล่าช้าและสร้างความไม่มั่นใจในระบบของรัฐ

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาแนวทางการเข้าถึงสิทธิที่สอดคล้องกับชีวิตจริง การจัดเวทีเสวนา การอบรมให้ความรู้ และการจัดทำคู่มือสองภาษา โดยมีผู้นำชุมชนร่วมวางแผนและดำเนินการ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ และช่วยลดช่องว่างระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน การสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่น และการมีพื้นที่ให้ชุมชนสะท้อนปัญหา ทำให้การแก้ปัญหามีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องในระยะยาว

5. การจัดเก็บข้อมูลของกลุ่มคนไร้สัญชาติในรูปแบบฐานข้อมูลกลางที่เชื่อมโยงหลายหน่วยงาน ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการติดตามและวางแผนการแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ งานวิจัยพบว่า การจัดทำระบบฐานข้อมูลที่บูรณาการข้อมูลจากหน่วยงานท้องถิ่น โรงเรียน โรงพยาบาล และผู้นำชุมชน ทำให้สามารถติดตามความคืบหน้าของแต่ละกรณี (Case Tracking) ได้อย่างแม่นยำ โปร่งใส และปลอดภัย ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ตรงกับข้อเท็จจริงในพื้นที่

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง กลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ บ้านแก่งทรายมูล อำเภอมะออย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า บริบทของปัญหาไร้สัญชาติในพื้นที่ชายแดนมีลักษณะเฉพาะที่ซับซ้อน ทั้งในมิติภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านแก่งทรายมูล ซึ่งเป็นชุมชนของชาวไทยใหญ่ที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน กลุ่มไร้สัญชาติในพื้นที่มีความหลากหลายในแง่สถานะทางกฎหมายและระดับการเข้าถึงสิทธิ กลุ่มเปราะบางจำนวนมากตกหล่นจากระบบทะเบียนราษฎร ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานจากรัฐได้อย่างเท่าเทียม การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลสัมพันธ์โดยตรงกับประเภทเลขประจำตัวประชาชน ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดสถานะทางกฎหมายและโอกาสในการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาแนวทางการเข้าถึงสิทธิ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีผู้นำชุมชนร่วมวางแผนและดำเนินการ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ และช่วยลดช่องว่างระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน การสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่น และการมีพื้นที่

ให้ชุมชนสะท้อนปัญหา ทำให้การแก้ปัญหามีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องในระยะยาว จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

อำเภอแม่เมาะ โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม ผู้นำในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาแนวนโยบายเพื่อให้เกิดกลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ โดย

1.1 การปฏิรูปกระบวนการทางกฎหมาย โดยปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องให้ยอมรับพยานบุคคลท้องถิ่นเป็นหลักฐานเสริมในการพิสูจน์สถานะบุคคล ลดความซับซ้อนของขั้นตอนการยื่นคำร้องขอสัญชาติและเอกสารต่างๆ กำหนดกรอบเวลาที่ชัดเจนสำหรับการพิจารณาในแต่ละขั้นตอน และสร้างกลไกการอุทธรณ์ที่เป็นธรรมและเข้าถึงได้ง่าย

1.2 การจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือด้านสถานะบุคคล ควรมีการจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) ในระดับอำเภอหรือจังหวัด ที่มีเจ้าหน้าที่ที่สามารถสื่อสารในภาษาท้องถิ่นได้ และสามารถประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ให้เป็นไปอย่างราบรื่น เพื่อลดภาระการเดินทางและค่าใช้จ่ายของผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ

1.3 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรภาคประชาสังคม และชุมชน ในการแก้ไขปัญหาคนไร้สัญชาติ จัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายในระดับจังหวัดและระดับชาติที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน และพัฒนากลไกการติดตามและประเมินผลร่วมกันอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

อำเภอแม่เมาะ โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม ผู้นำและชาวบ้าน ในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนากลไกการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของกลุ่มคนไร้สัญชาติ โดย

2.1 การจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานในระดับชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการให้คำปรึกษาแก่คนไร้สัญชาติเกี่ยวกับสิทธิต่างๆ และขั้นตอนการยื่นคำร้อง ตรวจสอบความถูกต้องของเอกสาร ประสานงานกับหน่วยงานรัฐ และติดตามความคืบหน้าของการดำเนินการ

2.2 การพัฒนาแอปพลิเคชันสำหรับตรวจสอบสถานะและข้อมูลสิทธิต่างๆ ที่สามารถใช้งานได้ง่ายและรองรับภาษาไทยใหญ่ จัดทำเว็บไซต์ข้อมูลสองภาษาที่ให้ข้อมูลที่ครบถ้วนและเป็นปัจจุบัน

2.3 การพัฒนาหลักสูตรการอบรมผู้นำชุมชนด้านสิทธิมนุษยชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคนไร้สัญชาติ สร้างเครือข่ายผู้นำชุมชนในพื้นที่ชายแดนต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกัน และจัดเวทีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการการพัฒนาสังคม และกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ด้อยโอกาส สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2567). ข่าวคณะกรรมการ. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.senate.go.th/view/142>
- ชนกันต์ ปัญญาวันสกุล. (2565). การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของคนไร้สัญชาติ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 13(2), 95–110.
- ชำนาญ จันทรเรือง. (2550). สิทธิมนุษยชนกับความมั่นคงของชาติ. สืบค้นเมื่อ 3 ตุลาคม 2567, จาก <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=1146>
- เตือนใจ ดีเทศน์. (2566). ‘คนไร้รัฐ-กลุ่มชาติพันธุ์’ แก้ปัญหา ‘ยั่งยืน’ ยังคงรอ. หนังสือพิมพ์แนวหน้า. สืบค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2566, จาก https://www.naewna.com/likesara/716028?utm_source=chatgpt.com
- นฤมล อรุโณทัย. (2561). ปัญหาของคนไร้สัญชาติซับซ้อนแต่ไม่ไร้ความหวัง. สืบค้นเมื่อ 23 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.chula.ac.th/cuinside/12859/>
- นิพัทธ์ ทองเล็ก. (2566). ประชากรข้ามชาติกับสิทธิที่เข้าไม่ถึง. เอกสารประกอบเวทีสาธารณะ “แรงงานข้ามชาติกับสิทธิที่ไปไม่ถึง” ในงานประชุม เสี่ยงที่คนอื่นไม่ได้ยิน: ประชากรกลุ่มเฉพาะ ครั้งที่ 2, 21 กุมภาพันธ์ 2566, ห้อง Sapphire 106 อิมแพ็คพอร์ม เมืองทองธานี.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). สิทธิมนุษยชน: สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พุกษา เครือแสง. (2566). การจัดการความรู้ปัญหาการรับรองสถานะของบุคคลตามกฎหมายในเขตตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 7(2), 85–100.
- วิไลลักษณ์ ไกรลาส. (2559). กระบวนการการเรียนรู้วิชานิติศาสตร์ผ่านกระบวนการการจัดกิจกรรมนักศึกษา: กรณีศึกษาปัญหาคนไร้สัญชาติ ชุมชนบ้านแอก-แสนคำลือ ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 2(1), 111–119.
- วีรวัฒน์ อีสรานูวรรณ์. (2560). คักดีศรีความเป็นมนุษย์ของคนไร้สัญชาติและคนไร้รัฐภายใต้รัฐธรรมนูญ 2550. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศิวุช สร้อยทอง. (2562). การจัดการความยุติธรรมเกี่ยวกับสถานะบุคคลตามกฎหมาย: กรณีศึกษา พระเณรแห่งวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ*, 29(2), 34–46.
- สุโรณี สายนัย. (2563). โครงการมาอายุไร้ชาติ. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. รายงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัยมาเลเซีย สนับสนุนโดย สกสว.
- เสนห์ จามริก. (2542). สิทธิมนุษยชน: เกณฑ์คุณค่าฐานความคิด. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อัศววรรณ เปาะหะ. (2560). ปัญหาการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาของคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ: กรณีศึกษา บ้านห้วยหยวกป่าโซ ตำบลแม่สะลองใน อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. (ปริญญาประกาศนียบัตรบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- UNHCR ประเทศไทย. (2565). เรื่องราวอาสาสมัครชุมชนช่วยเหลือคนไร้รัฐไร้สัญชาติในหมู่บ้านของพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ในการยื่นขอสัญชาติ. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.unhcr.org/th/news/how-thailand-s-grassroots-organizations-are-working-end-statelessness>